

Universiteit
Leiden

The Netherlands

Kroniek der zonden: een kijkje bij het landgerecht te Soerabaja in de jaren 1938 en 1939

Jol, D.S.; Altena, J.; Cnossen, J.; Crijns, J.; Schuyt, P.; Voorde, J. ten

Citation

Jol, D. S. (2021). Kroniek der zonden: een kijkje bij het landgerecht te Soerabaja in de jaren 1938 en 1939. In J. Altena, J. Cnossen, J. Crijns, P. Schuyt, & J. ten Voorde (Eds.), *In onderlinge samenhang: Liber Amicorum Tineke Cleiren* (pp. 895-909). Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3464173>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3464173>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

KRONIEK DER ZONDEN

Een kijkje bij het landgerecht te Soerabaja in de jaren 1938 en 1939

Danny Jol

Het was zoals gebruikelijk druk in en om het gebouw van het landgerecht te Soerabaja, één van de grootste steden op Java. In de gangen en portalen van het gebouw wachtte een bont gezelschap van Javanen, Madoerezen, Molukkers, Makassarzen, Chinezen, Europeanen en Arabieren op hun beurt om als verdachte, beklagde, getuige of deskundige voor de landrechter te verschijnen. Vooral op maandagen en als het regende was het binnen stampvol. Een warme mengeling van stijfseldamp, lijfluchtjes, Dralle-parfum en haarvet met melati trok dan langzaam door het gebouw.

De meeste bezoekers van het landgerecht gingen na binnenkomst direct langs de beampte die voor de deur van de rechtszaal was geposteerd om te vragen of hun zaak met voorrang behandeld kon worden. Daarna wachtten zij in de gangen en portalen van het gebouw. Daar zaten mannen, vrouwen en kinderen op de banken of op de grond en leunden jonge politiebeampten in veldgrijze uniformen nonchalant tegen de muur, revolver op de heup en klewang aan de koppel. Niemand leek zich te storen aan het bordje dat luid spreken verbood. Een paar keurig geklede taxichauffeurs keken minachtend neer op een paar haveloos uitzierende vrachtwagenchauffeurs. Tussen de menigte zat een procureur-bamboe geconcentreerd een stapel papieren te lezen. Een aantal jonge vrouwen, gisteravond als vermeende prostituée van straat geplukt, zat gehurkt in een hoek van het traliehok. De ogen waren gericht op een man die met een fiets in de hand door een agent naar het traliehok werd geleid. De gebroken standaard van de fiets kraste over de tegels van de vloer. Het label dat de agent aan de fiets had gehecht om het straks als stuk van overtuiging in de rechtszaal te kunnen presenteren, bewoog ritmisch heen en weer. Bij het buffet voerde een aantal straatslijpers een geanimeerd gesprek. Steeds opnieuw galmde de stem van de beampte over het geroezemoes in het gerechtsgebouw heen wanneer de landrechter alwéér een zaak uitriep.

In de rechtszaal zaten de landrechter en de fiscaal-griffier achter een tafel die op een verhoging was geplaatst. Een staatsieportret van koningin Wilhelmina hing ietwat scheef achter hen aan de muur. Over de tafel was een groen kleed gedrapeerd, waarop verspreid stukken lagen. Omdat het vanochtend door een zware regenbui erg donker was geweest in de rechtszaal, had men een witte petroleumlamp op een stapel staatsbladen geplaatst. De penghoeloe, bij het landgerecht belast met het beëdiggen van islamitische getuigen, zat

met zijn onafscheidelijke sigaretje aan een tafeltje voorin de rechtszaal. Hij bladerde door wat stukken en constateerde dat er voor hem voorlopig weinig te doen was. De landrechter las met gefronste wenkbrauwen een proces-verbaal.

‘Dit begrijp ik niet helemaal’, zei de landrechter, terwijl hij de fiscaal-griffier het proces-verbaal aanreikte, ‘leest u eens.’ De fiscaal-griffier nam het papier aan, kneep zijn ogen iets toe en begon te lezen. Het proces-verbaal bevatte een verhandeling over een duif.

‘Hij heeft de duif zó geschud’, zei de fiscaal-griffier terwijl hij het proces-verbaal op de tafel legde. Hij schudde de denkbeeldige duif tussen zijn gebalde vuisten.

‘Zó?’ vroeg de landrechter en begon mee te schudden. ‘Maar waarom?’

De fiscaal-griffier haalde zijn schouders op. ‘Misschien om ’em een beetje op te frissen voordat hij ze losliet’, antwoordde hij.

De landrechter pakte het proces-verbaal van tafel. ‘Ach zo’, zei hij terwijl hij bedenkelijk naar het proces-verbaal tuurde, ‘een soort van massage... en dan die vleugels zo uitstrekken voor meer elasticiteit...’ De landrechter zweeg even. ‘Maar dat is toch geen dierenmishandeling?’ De fiscaal-griffier schudde instemmend van neen. De politieagent die het proces-verbaal had opgesteld, had de verdachte Soekimin op straat met een duif zien schudden. Op het opzettelijk pijn of letsel toebrengen aan een dier, of het opzettelijk benadelen van de gezondheid van een dier, was een gevangenisstraf van ten hoogste drie maanden of een geldboete van ten hoogste driehonderd gulden gesteld, zo stelde artikel 302 eerste lid van het Wetboek van Strafrecht voor Nederlandsch-Indië. De politieagent verkeerde in de veronderstelling dat hij het lichte misdrijf van lichte dierenmishandeling op heterdaad had ontdekt.

De landrechter liet Soekimin de rechtszaal binnenroepen voor verhoor.

‘Wat was er nu aan de hand met die duif? Kunt u dat vertellen?’ vroeg de landrechter.

Soekimin vertelde dat één van zijn duiven uit haar kooitje was ontsnapt en op het dak van een nabijgelegen woning was gaan zitten. De duif was nog niet wegwijs en hij vreesde voor de gevolgen. Om haar terug te lokken, had hij een andere duif uit het kooitje gehaald en probeerde daarmee de ontsnapte duif terug te lokken. Om dat te bereiken had hij de duif telkens omhoog gehouden totdat een overijverige politieagent daar een einde aan maakte. Met zijn handen demonstreerde hij de beweging, een beweging die de landrechter en fiscaal-griffier bekend voorkwam.

‘En hoe is het nu met de ontsnapte duif?’ vroeg de landrechter.

Die was inmiddels teruggekeerd toen zij honger kreeg en Soekimin wat maïs had uitgestrooid.

De landrechter en de fiscaal-griffier wisselden een blik van verstandhouding.

‘Nou maareh... enfin, lepas Soekimin’, sprak de landrechter met een glimlach. De zaak was niet voor behandeling vatbaar en Soekimin was vrij om te gaan.¹

Terwijl Soekimin de rechtszaal verliet, pakten de landrechter en de fiscaal-griffier de stukken van de volgende zaak erbij. Een lichte diefstal van een fiets. Daarna zouden tot de middagpauze een paar zondaars volgen die zonder rijwielplaatje of met meer dan twee personen naast elkaar hadden gefietst en een lichte mishandeling. Terwijl de landrechter en de fiscaal-griffier in een stapel papieren bladerden, betraden een journalist en een paar scholieren de rechtszaal. De journalist groette de landrechter en de fiscaal-griffier, nam plaats op een voor de pers bestemde stoel en sloeg een verse bladzijde van zijn notitieblok op. Achter hem namen de scholieren plaats voor een praktische les staatskunde.

Soekimin was inmiddels via een glazen deur in het boetekantoor beland, waar hij als vrij man niets had te zoeken. De beklaagde die in de vorige zaak met een kind op de arm tot een geldboete was veroordeeld wegens eenvoudige belediging, was daar in een discussie verwickeld met de ambtenaar die met het innen van de boeten was belast. Geen veroordeelde verliet het gerechtsgebouw zonder de lessenaar van die strenge doch rechtvaardige ambtenaar te passeren. Het was een constant komen en gaan, maar het leek alsof het niet rustiger werd in het gebouw van het landgerecht te Soerabaja.²

1 INLEIDING

Deze aan krantenberichten ontleende fictieve sfeertekening neemt ons in deze letterlijk en figuurlijk exotische bijdrage mee naar het landgerecht te Soerabaja in het toenmalige Nederlands-Indië in de jaren 1938 en 1939. Dat waren de jaren waarin de schrijver en journalist Willem Walraven met enige regelmaat zittingen van het landgerecht te Soerabaja bezocht en bevriend raakte met de landrechter jhr. mr. C.W. Feith. In *De Indische Courant* deed Walraven op korte en veelal humoristische, maar ook stereotiepe en moraliserende

1 De betekenis van het woord *lepas* werd door H.C. Klinkert, *Nieuw Maleisch-Nederlandsch woordenboek*, Leiden: E.J. Brill 1916, p. 920, omschreven als ‘los, vrij, niet meer aan iets vast of gebonden, ontslagen, niet meer tot iets verplicht, ontkomen, voorbij, over, na, gedaan met’.

2 Het voorgaande is geïnspireerd op: ‘Bij den landrechter. De geschudde duif’, *Soerabaiasch Handelsblad* 7 maart 1938; ‘Instantaneetjes’, *De Indische Courant* 18 september 1928; ‘In en om het landgerecht’, *De Indische Courant* 24 juli 1929; ‘Voor den landrechter’, *De Indische Courant* 11 december 1929; ‘Moord... in het landgerecht!’, *De Indische Courant* 20 december 1930; ‘Moord in een gerechtsgebouw’, *Soerabaiasch Handelsblad* 20 december 1930; ‘Landgerecht’, *Soerabaiasch Handelsblad* 25 augustus 1931; ‘Het landgerecht’, *De Indische Courant* 19 januari 1937; ‘Bij den landrechter. Het landgerecht als studieaal van de lente’, *Soerabaiasch Handelsblad* 1 april 1938; ‘De belediging. En het uur der wrake’, *De Indische Courant* 16 februari 1938; ‘Bij den landrechter. Revisie’, *Soerabaiasch Handelsblad* 26 april 1938; ‘Licht in de duisternis’, *De Indische Courant* 20 mei 1938; ‘Kroniek der zonden. “Sepi”’, *De Indische Courant* 10 februari 1939; ‘Bij den landrechter’, *Soerabaiasch Handelsblad* 7 maart 1939 en ‘De driftige heer. En de doode muis’, *De Indische Courant* 16 juni 1939. Zie ook: art. 302 lid 1 sub 1 Sr en art. 116novies sub b RO (zie voor de afkortingen voetnoten 9 en 10).

wijze verslag van zittingen van het landgerecht.³ In 1938 en 1939 verschenen de overigens niet-ondertekende rechtbankverslagen van Walraven ook in een aparte rubriek met de naam ‘Kroniek der zonden’.⁴ Soms zette hij zijn rechtbankverslagen op rijm, die hij met zijn pseudoniem Maarten Cornelis, afgekort M.C., ondertekende.⁵ Walraven schreef zijn artikelen veelal thuis. Dan draaide hij, gekleed in een flanel hemd of pyjamajasje, een flodderige slaapbroek en een paar sloffen, een vel papier in zijn schrijfmachine en ‘bonsde’ in één ruk en vrijwel foutloos zijn artikelen uit de machine.⁶

Soerabaja was één van de eerste plaatsen waar na de invoering in 1914⁷ een landgerecht werd gevestigd.⁸ Het landgerecht bestond uit een alleensprekende rechter, de landrechter, die werd bijgestaan door een fiscaal-griffier.⁹ Het landgerecht nam ‘zonder onderscheid van den landaard der beklagden, in eersten aanleg en tevens in het hoogst ressort’ kennis van strafbare feiten die als overtreding waren bestempeld waarop ten hoogste drie maanden hechtenis of een geldboete van ten hoogste vijfhonderd gulden was gesteld (en voor zover de kennismening daarvan niet aan andere rechters was opgedragen) en de zogenaamde ‘lichte misdrijven’ uit het in 1918 ingevoerde en voor alle bevolkingsgroepen geldende Wetboek van Strafrecht voor Nederlandsch-Indië.¹⁰ Het jaar 1938 was een recordjaar waarin het landgerecht te Soerabaja maar liefst 43.736 zaken behandelde. In 1939 waren dat ruim 36.309 zaken.¹¹ *De Indische Courant* toonde zich verontrust: een landgerecht dat zoveel zaken behandelt ‘begint iets te krijgen van een fabriek’.¹² Het landgerecht was daarom hoogstwaarschijnlijk de rechterlijke instantie bij uitstek waar de inwoners van Soerabaja en omstreken in hun dagelijks leven het meest mee in aanraking kwamen, gewild of ongewild. Deze ontmoetingen zijn interessant omdat daardoor de koloniale staat, waar

---

3 Frank Okker, *Dirksland tussen de doerians. Een biografie van Willem Walraven* (diss. Leiden), Amsterdam: Uitgeverij Bas Lubberhuizen 2000, p. 7, 153.

4 Zie bijv. ‘Kroniek der zonden’, *De Indische Courant* 20 december 1938, 21 december 1938, 23 december 1938 en 23 september 1939, 11 oktober 1939 en 23 oktober 1939.

5 Zie bijv. ‘Berijmde berichten’, *De Indische Courant* 23 maart 1938, 1 april 1938, 9 juni 1938, 23 juni 1938, 20 augustus 1938, 8 september 1938 en 27 september 1938.

6 Okker 2000, p. 150-151.

7 *Staatsblad van Nederlandsch-Indië (SNI)* 1914, 317 (mede inhoudende het landgerechtreglement (Lgr)).

8 *SNI* 1914, 418.

9 Art. 116quater en 116septies van het Reglement op de rechterlijke organisatie (RO) (*SNI* 1847, 23 en *SNI* 1914, 317).

10 Art. 116novies RO. Het in 1918 in werking getreden Wetboek van Strafrecht voor Nederlandsch-Indië (Sr) was gebaseerd op het (huidige) Nederlandse Wetboek van Strafrecht (*SNI* 1915, 732 en 1917, 497 en 645). Lichte misdrijven waren lichte dierenmishandeling (art. 302 Sr, zie *SNI* 1934, 644), eenvoudige belediging (art. 315 Sr, *SNI* 1920, 472), lichte mishandeling (art. 352 Sr), lichte diefstal (art. 364 Sr), lichte verduistering (art. 373 Sr), lichte oplichting (art. 379 Sr), bedrog bij koop (art. 384 Sr), lichte zaakbeschadiging (art. 407 Sr) en lichte begunstiging (art. 482 Sr).

11 ‘Het landgerecht in het afgelopen jaar’, *De Indische Courant* 17 januari 1939; ‘Het Soerabaiasche landgerecht’, *Soerabaiasch Handelsblad* 19 januari 1939; ‘De kleine zonden. Van een groote stad’, *De Indische Courant* 2 februari 1940; ‘36.000 kleine zonden in 1939’, *Soerabaiasch Handelsblad* 7 februari 1940.

12 ‘Vijftigduizend processen-verbaal!’, *De Indische Courant* 23 januari 1939.

het landgerecht een onderdeel van vormde, in het dagelijks bestaan van de betrokkenen tot leven kwam.¹³

De (lokale) krant kan een belangrijke bron van informatie vormen over de werkzaamheden van lagere rechterlijke instanties als het landgerecht.¹⁴ In dit geval kan dan bijvoorbeeld gedacht worden aan de voor een Nederlandstalig publiek verschijnende *De Indische Courant* en het *Soerabaiasch Handelsblad*. Mogelijk is de krant ook één van de weinige bronnen. Aangezien het landgerecht een grote hoeveelheid lichte en daardoor veelal onbelangrijk geachte strafzaken behandelde, zal de rol van strafzaken de tand des tijds hoogstwaarschijnlijk niet hebben doorstaan. Daarnaast waren de vonnissen van het landgerecht aan geen hogere voorziening onderworpen en werden weinig uitspraken gepubliceerd. De vonnissen zelf werden in de literatuur weinigzeggende sjabloonvonnissen of ‘passe-partout vonnissen’ genoemd.¹⁵ De in de krant gepubliceerde rechtbankverslagen kunnen het gemis aan informatie over het landgerecht(-strafproces) compenseren. Daarbij speelt wel de vraag hoe (juridisch) betrouwbaar en bruikbaar rechtbankverslagen zijn. Op de vorm en inhoud valt namelijk het nodige af te dingen.¹⁶ Daarover gaat deze bijdrage echter niet. In deze bijdrage is hiervóór een aan krantenberichten ontleende fictieve sfeertekening geschetst van het landgerecht te Soerabaja. Daardoor komt het in de regelgeving beschreven landgerecht(-strafproces) tot leven. In het hiernavolgende zullen enige interessante aspecten van het landgerecht(-strafproces) aan de hand van die regelgeving worden belicht om daarmee het landgerecht enigszins aan de vergetelheid te onttrekken.¹⁷

2 HET LANDGERECHT: DE RECHTSKUNDIGE LANDRECHTER EN PROCESSUELE WAARBORGEN

De wetgever beoogde met de invoering van het landgerecht te voorzien in een snelle en eenvoudige procedure voor alle bevolkingsgroepen met een minimum aan formaliteiten en voorschriften.¹⁸ Daarmee werd gebroken met het uitgangspunt dat iemands landaard of afkomst in beginsel bepaalde welk recht van toepassing was en voor welke rechter diegene

13 Naar: Jonathan Saha, ‘A Mockery of Justice? Colonial Law, the Everyday State and Village Politics in the Burma Delta, c. 1890-1910’, *Past & Present* 2012, vol. 217, afl. 1, p. 190-191.

14 Naar: Robert E. Drechsel, *News Making in the Trial Courts*, New York/London: Longman 1983, p. 4-5.

15 Art. 43 Lgr (zie voetnoot 7 voor de afkorting). E.L. van Son, *De strafvordering voor de landgerechten in Nederlandsch-Indië* (diss. Utrecht), Utrecht: Kemink en Zoon N.V. 1942, p. 106.

16 Zie bijv. Herman Franke, *Van schavot naar krantekolom. Over de ontwikkeling van de misdaadverslaggeving in het Algemeen Handelsblad vanaf 1828 tot 1900*, Amsterdam: Sociologisch Instituut Universiteit van Amsterdam 1981.

17 Daarbij wordt zoveel mogelijk uitgegaan van de wetgeving zoals die in 1938 en 1939 op Java van kracht was.

18 *Kamerstukken II 1912/13*, 4, nr. 7, p. 32; *Instelling van landgerechten. Reorganisatie van de politierechtspraak op Java en Madoera enz. (Officieele bescheiden)*, Batavia: Departement van Justitie 1914, p. 1-3.

behoorde te verschijnen. Met de invoering van het landgerecht was een eerste stap gezet naar unificatie van het strafprocesrecht in Nederlands-Indië, omdat voor de bevoegdheid van het landgerecht om van zaken kennis te nemen, de landaard of afkomst van de verdachte of beklaagde niet van belang was.¹⁹

Vóór de invoering van de landgerechten stonden niet-Europeaanen voor overtredingen terecht voor de resident, een hoge Europese bestuursambtenaar. Deze was nauwelijks aan strafprocessuele regels gebonden en deed uitspraak 'naar bevind van zaken'. Dat maakte willekeurig machtsoptreden mogelijk. Tegen deze zogenaamde rechtspraak ter politierol of politierechtspraak was (behoudens gratie) geen hogere voorziening toegelaten.²⁰ Europeaanen en met hen gelijkgestelden stonden daarentegen wegens overtredingen terecht voor het residentiegerecht. De alleensprekende en 'rechtskundige' residentierechter was gebonden aan gedetailleerde strafprocessuele regels en tegen zijn uitspraak was onder voorwaarden hoger beroep mogelijk.²¹

Tegen deze ongelijke behandeling werd vooral in de grote steden op Java steeds meer bezwaar gemaakt.²² De politieke druk om hervorming van de politierechtspraak werd opgevoerd toen een Chinese winkelier zijn ongenoegen over zijn veroordeling ter politierol niet alleen in een krant uitte, maar ook in telegrammen aan de Chinese minister van Buitenlandse Zaken, de onderkoning van Nanking en de Chinese ambassadeur in Den Haag.²³ De minister van Koloniën wilde vervolgens met de invoering van de landgerechten tegemoetkomen aan de 'behoefte aan hervorming van de politierechtspraak in dien zin, dat de bemoeienis van den Europeeschen bestuursambtenaar daarmede wordt uitgeschakeld en dat allen, van welken landaard ook, voor overtredingen voor denzelfden rechtskundigen rechter zullen worden terechtgesteld.'²⁴ Het uitschakelen van de bestuursambtenaar als (land)rechter zou uiteindelijk niet overal slagen. Het uitgangspunt dat het ambt van landrechter overal door een 'rechtskundig ambtenaar' (een jurist) bekleed zou worden, bleek al spoedig te hoog gegrepen wegens een gebrek aan juristen en de hoge kosten die ermee gemoeid bleken te zijn. Eind jaren dertig was nog niet de helft van de landrechters op Java en Madoera rechtskundige. Van de niet-rechtskundige landrechters was bovendien driekwart bestuursambtenaar bij het binnenlands bestuur.²⁵

---

19 *Instelling van landgerechten enz.* 1914, p. 2 en 30.

20 Art. 110 RO en art. 368-372 IR (zie voor de afkorting voetnoot 34).

21 Art. 116a, 116g en 116i RO.

22 *Kamerstukken II* 1912/13, 4, nr. 7, p. 31.

23 Zie voor een uitgebreide beschrijving van de rechtspraak ter politierol en de ontwikkelingen die tot de instelling van de landgerechten leidden: Patricia Tjiook-Liem, *De rechtspositie der Chinezen in Nederlands-Indië 1848-1942. Wetgevingsbeleid tussen beginsel en belang* (diss. Leiden), Leiden: Leiden University Press 2009, p. 383-423.

24 *Kamerstukken II* 1912/13, 4, nr. 7, p. 31.

25 Van Son 1942, p. 10-13. Zie ook art. 116quater lid 2 RO (gewijzigd bij SNI 1925, 230). Wanneer Europeaanen en met hen gelijkgestelden voorheen voor een rechtskundige residentierechter verschenen en daarna voor

Met mr. Feith was Soerabaja in ieder geval gezegend met een rechtskundige landrechter. Nadat hij begin jaren twintig naar Nederlands-Indië was vertrokken, was hij werkzaam als substituut-officier van justitie bij de raden van justitie te Medan en Soerabaja. In 1936 werd hij benoemd tot landrechter in het landgerecht te Soerabaja.²⁶ Constant Feith was in zijn jonge jaren een begenadigd voetballer geweest. Hij speelde, mede onder de schuilnamen Van Bijleveld en Tavebrello, voor het Haagse H.V.V. en het Leidse Ajax en kwam tussen 1906 en 1912 negenmaal onder eigen naam uit voor het Nederlands elftal.²⁷ Toen mr. Feith eind 1939 afscheid nam als landrechter, verscheen in *De Indische Courant* een niet-ondertekend, maar wellicht van Walraven afkomstig lovend artikel over deze ‘veteraan in de toga’.²⁸ Hij werd geroemd als mens met ‘een hart’, toegankelijk voor iedereen, vriendelijk en humaan in elk opzicht, ‘ook al was hij strafrechter en ambtenaar’. Hij was een echte landrechter voor de grote stad geweest: soepel, praktisch, eenvoudig en vriendelijk tegen eenieder en hij had een grote belangstelling voor de zaken en omstandigheden van de niet-Europese beklagden.²⁹

Volgens Van Son lag de winst die met het landgerecht was geboekt evenwel niet zozeer in de rechtskundige landrechter, maar in de ‘processuele waarborgen’, die nu ook en gelijkelijk voor niet-Europeanen golden.³⁰ Dat mocht waar zijn voor wat betreft de regeling van het onderzoek ter terechtzitting, voor het daaraan voorafgaande vooronderzoek lag dat anders. Daar bleef het verschil tussen Europeanen en niet-Europeanen gehandhaafd. De minister was van oordeel dat ‘op den duur ook op het stuk van het vooronderzoek een voor alle landaarden gelijkelijk geldende regeling zal moeten worden getroffen’, maar achtte ‘voorstellen tot ingrijpende wijziging op dit punt voorbarig, zoolang niet over de algeheele unificatie der Strafvordering een beslissing is genomen’.³¹ Uiteindelijk zou het streven naar unificatie worden teruggeschroefd tot het streven om het verschil tussen het strafprocesrecht voor Europeanen en niet-Europeanen te doen verdwijnen door ‘gelijkwaardigmaking’ van de verschillende regelingen.³² Het vooronderzoek bleef gescheiden.

---

een niet-rechtskundige landrechter die bovendien bestuursambtenaar was, betekende dat voor hen welbeschouwd een achteruitgang.

26 ‘Besluiten en benoemingen’, *De Sumatra Post* 12 september 1923; ‘Personalia’, *Bataviaasch Nieuwsblad* 8 oktober 1929; ‘Substituut-officier’, *De Indische Courant* 8 oktober 1929; ‘De nieuwe landrechter’, *De Indische Courant* 21 september 1936.

27 H.K. Teune, *Onze voetballers*, Utrecht: W. de Haan 1924, p. 25; J. Moorman, K.J.J. Lotsy, Jac. F. Lamey & A. van Emmenes (red.), *Jubileumboek K.N.V.B. Koninklijke Nederlandsche Voetbalbond 1889-1939*, 's-Gravenhage: Koninklijke Nederlandsche Voetbalbond 1939, p. 384-386; J.H. Bergmeijer, ‘Een onderhoud met Jhr. Mr. C.W. Feith’, *De Revue der Sporten* 1928, afl. 11, p. 286-287; *Jubileum-boek H.V.V 1883-1908*, Amsterdam: Administratie “De Revue der Sporten” 1908.

28 ‘Voetbal-etiquette. De veteraan in de toga’, *De Indische Courant* 22 januari 1938.

29 ‘De afgetreden landrechter. Woord ten afscheid’, *De Indische Courant* 22 november 1939.

30 Van Son 1942, p. 12-13.

31 *Instelling van landgerechten enz.* 1914, p. 13.

32 *Herziening van het strafprocesrecht. Officieele bescheiden. Deel II*, Batavia: Landsdrukkerij 1941, p. 59-61 en 105-107.

Het landgerecht en het Wetboek van Strafrecht voor Nederlandsch-Indië zouden uiteindelijk de enige concrete resultaten van het unificatiestreven blijken te zijn.

3 DE SUMMIERE PROCEDURE EN HET VOORONDERZOEK

Een zaak kon op twee manieren bij het landgerecht belanden. De summier procedure werd in de praktijk het meest gevolgd.³³ Via de summier procedure kon de politie in geval van ontdekking op heterdaad de verdachte en eventuele getuigen en deskundigen gelasten om terstond of op een later tijdstip voor de landrechter te verschijnen.³⁴ De landrechter moest zich in verband hiermee dagelijks tussen acht uur 's ochtends en zes uur 's avonds beschikbaar houden, behalve op zondag.³⁵ De zaak kon dan voor de landrechter worden gebracht zonder dat het vooronderzoek was verricht of voltooid. De politie diende er uiteraard wel voor te zorgen dat hetgeen dat tot het bewijs van het feit kon dienen aanwezig zou zijn op het moment dat de verdachte voor de landrechter verscheen.³⁶ Wanneer de verdachte voor de landrechter verscheen, nam deze, bijgestaan door de fiscaal-griffier, een kort verhoor af en besloot vervolgens of de zaak voor inhoudelijke behandeling vatbaar was. Dit korte verhoor vormde geen onderdeel van het onderzoek ter terechtzitting. Was de zaak voor behandeling vatbaar, dan schreef de fiscaal-griffier de zaak in op de rol en zegde de beklaagde zonder nadere oproeping aan om terstond of op de volgende zittingsdag op de gebruikelijke wijze voor het landgerecht terecht te staan.³⁷ Was de zaak niet voor behandeling vatbaar, dan zond de landrechter een gemotiveerde beschikking met de eventuele stukken aan de autoriteit die met het vooronderzoek zou zijn belast als de summier procedure niet zou zijn gevolgd.³⁸

Daarmee komt de tweede manier waarop een zaak bij het landgerecht kon komen in beeld. Voor Europeanen en met hen gelijkgestelden diende het vooronderzoek volgens de gedetailleerde strafprocessuele voorschriften van het Reglement op de Strafvordering te verlopen. De officier van justitie of de hulpofficier van justitie verwees de zaak naar het bevoegde landgerecht door het toezenden van de stukken.³⁹ Voor niet-Europeanen diende het

33 Ingevoerd bij SNI 1917, 323. Van Son 1942, p. 64.

34 Art. 4a lid 1 Lgr. Zie ook art. 24 Reglement op de Strafvordering (RSv) (SNI 1847, 40 en 57) en art. 5 Inlandsch reglement (IR) (SNI 1848, 16 en 57, opnieuw afgekondigd bij SNI 1926, 559) over ontdekking op heterdaad. Met politie werden ambtenaren bedoeld die met de opsporing van strafbare feiten waren belast (W.A.P.F.L. Winkel, *Rechtsbedeeling onder de inlanders en daarmee gelijkgestelde personen in Ned.-Indië*, 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff 1920, p. 389).

35 Art. 4a lid 2 Lgr.

36 Art. 4a lid 1 Lgr. Van Son 1942, p. 57.

37 Art. 4b en 4c Lgr. Van Son 1942, p. 58.

38 Art. 4b lid 3 Lgr.

39 Art. 2 lid 1 jo. 3 lid 1 Lgr.

vooronderzoek volgens de minder talrijke en minder gedetailleerde strafprocessuele voorschriften van het Inlandsch reglement te verlopen. Het hoofd der afdeling (een hoge Europese bestuursambtenaar) of de inlandse officier van justitie (ook wel djaksa genoemd)⁴⁰ verwezen hier de zaak naar het bevoegd geachte landgerecht door deze de stukken toe te zenden.⁴¹ Wanneer in een zaak zowel Europeanen als niet-Europeanen betrokken waren, dan werd in het vooronderzoek het strafprocesrecht voor Europeanen gevolgd.⁴² De landrechter beoordeelde vervolgens of de zaak voor inhoudelijke behandeling vatbaar was. Was dat niet het geval, dan kon hij zich onbevoegd verklaren, de zaak voor verdere behandeling niet-vatbaar verklaren of nader onderzoek doen verrichten. Was de zaak wel voor behandeling vatbaar, dan werd de zaak ingeschreven op de rol.⁴³ De bovengenoemde verwijzende autoriteiten waren vervolgens belast met de schriftelijke of mondelinge oproeping van de beklagde, getuige en deskundige.⁴⁴

4 DE BEKLAGDE, ZIJN VERTEGENWOORDIGER EN DE VERDEDIGER

De beklagde, zoals de verdachte werd genoemd vanaf het moment dat duidelijk was dat hij voor de landrechter terecht moest staan,⁴⁵ kon zich ter terechtzitting door een gemachtigde laten vertegenwoordigen. De beklagde of zijn vertegenwoordiger kon zich laten bijstaan door een verdediger die geen 'praktizijn' behoefde te zijn, waarmee bedoeld werd dat de verdediger geen advocaat of procureur hoefde te zijn.⁴⁶ Of van deze mogelijkheden veel gebruik werd gemaakt, kan worden betwijfeld. Voor de meeste beklagden was het mogelijk te duur en de zaken leenden zich er meestal niet voor. Soms verscheen een zogenaamde procureur-bamboe als verdediger. Dat was doorgaans een voormalig ambtenaar van inheemse afkomst die nu in zijn levensonderhoud voorzag door het (als niet-jurist) bieden van juridische bijstand. Zij werden door Europeanen vaak negatief bejegend als ondeskundige geldkloppers.⁴⁷ Willem Walraven alias M.C., zette die gedachte op rijm. De laatste strofe:

'De procureur-bamboe komt met een pleidooi, dat getikt is op vele vellen, daar
zwaait hij mee, maar hij krijgt geen kans om er een tiende deel van te vertellen,

40 Art. 56 e.v. IR.

41 Art. 2 lid 1 jo. 3 lid 1 Lgr.

42 Art. 2 lid 2 Lgr.

43 Art. 3a en 4 Lgr.

44 Art. 5 Lgr.

45 Van Son 1942, p. 77-78.

46 Art. 7 Lgr. Winckel 1920, p. 371. Art. 185 e.v. RO.

47 Van Son 1942, p. 103. Sanne Ravensbergen, *Courtrooms of Conflict. Criminal Law, Local Elites and Legal Pluralities in Colonial Java* (diss. Leiden), Leiden 2018, p. 237-238 en 375-377.

want immers, de zaak is zoo helder als glas, en het beste is kalmpjes te zwijgen: de rekening dient hij later nog in, daar je nemen moet wat je kan krijgen.⁴⁸

De beklaagde mocht kennis en afschrift nemen van alle stukken die hij voor zijn verdediging noodzakelijk achtte.⁴⁹ Indien nodig, werd een tolk ingeschakeld.⁵⁰ In Nederlands-Indië ging men uit van een niet-gesanctioneerde spreekplicht van de verdachte en beklaagde, zodat hem geen cautie werd gegeven.⁵¹ Het laatste woord tijdens het onderzoek ter terechtzitting was altijd aan de beklaagde of diens vertegenwoordiger of verdediger.⁵² Ongeveer twee vijfde van de in 1938 en 1939 behandelde zaken werd overigens bij verstek behandeld.⁵³

5 DE FISCAAL-GRIFFIER

Naast de landrechter, mr. Feith, zat de fiscaal-griffier, Raden Soebeno. Hij was sinds 1929 fiscaal-griffier bij het landgerecht te Soerabaja.⁵⁴ De fiscaal-griffier vervulde als niet-Europees ambtenaar⁵⁵ een tweeledige functie. Als griffier hield hij aantekeningen en was hij verantwoordelijk voor de rol van strafzaken. De rol kon worden opgevat als het dossier dat alle stukken en aantekeningen van een bepaalde zaak bevatte.⁵⁶ Als fiscaal vervulde hij ter terechtzitting bepaalde functies van het openbaar ministerie. Zo kon hij bijvoorbeeld de beklaagde, getuige en deskundige rechtstreeks vragen stellen mits hij het woord vroeg aan de landrechter.⁵⁷ De fiscaal-griffier kon zo de nodige gegevens verzamelen voor zijn requisitoir. In zijn requisitoir gaf hij aan of hij de beklaagde schuldig achtte en zo ja, op grond van welke bewijsmiddelen en voor welk strafbaar feit. Vervolgens eiste hij vrijspraak, een verklaring dat de zaak voor verdere behandeling niet-vatbaar was of veroordeling van de beklaagde tot een bepaalde straf.⁵⁸ De fiscaal-griffier kon de beklaagde, diens vertegen-

48 'Berijmde berichten. De procureur-bamboe', *De Indische Courant* 27 september 1938.

49 Art. 85 Lgr.

50 Art. 30 en 31 Lgr.

51 Naar: Van Son 1942, p. 83.

52 Art. 34 lid 3 Lgr.

53 Art. 6 lid 4 Lgr. 'Het landgerecht in het afgelopen jaar', *De Indische Courant* 17 januari 1939; 'Het Soerabaiasche landgerecht', *Soerabaiasch Handelsblad* 19 januari 1939; 'De kleine zonden. Van een groote stad', *De Indische Courant* 2 februari 1940 en '36.000 kleine zonden in 1939', *Soerabaiasch Handelsblad* 7 februari 1940.

54 *Regeeringsalmanak voor Nederlandsch-Indië 1941. Tweede gedeelte. Kalender en personalia*, Batavia: Landsdrukkerij 1941, p. 115-116.

55 Art. 116quater RO.

56 Art. 116septies lid 2 RO. Van Son 1942 p. 102; Winckel 1920, p. 360-361, 368. Zie voorts bijv. art. 4, 5, 28, 34, 41, 42, 44, 45, 53, 80 en 83 Lgr.

57 Art. 16 lid 2 en 3 Lgr en art. 25 lid 2 Lgr.

58 Art. 34 lid 1 Lgr. Winckel 1920, p. 381, 387. Van Son 1942, p. 99-101

woordiger of verdediger vervolgens eventueel van repliek dienen.⁵⁹ Buiten de terechtzitting vervulde de fiscaal-griffier geen functies van het openbaar ministerie: hij was geen opsporingsambtenaar, geen vervolgingsautoriteit en ook niet belast met de tenuitvoerlegging van de vonnissen van het landgerecht. Dat laatste was aan het hoofd der afdeling opgedragen, een hoge Europese bestuursambtenaar.⁶⁰ Daarom was de fiscaal-griffier geen eigenlijk ambtenaar van het openbaar ministerie en stond hij onder het toezicht en de bevelen van de landrechter. In de literatuur was men het erover eens dat dit alleen voor de functie van griffier gold. Voor de functie van openbaar ministerie duidde de wet geen hogere autoriteit aan. Volgens Winckel was de fiscaal-griffier in de uitoefening van zijn functie van openbaar ministerie dan ook volkomen onafhankelijk en vrij. Van Son was echter van mening dat de fiscaal-griffier op dat punt onder de hiërarchische verhoudingen van het openbaar ministerie viel, waardoor de officier van justitie of de procureur-generaal hem bijvoorbeeld bindende opdrachten kon geven ten aanzien van zijn requisitoir.⁶¹ De fiscaal-griffier was dus welbeschouwd alleen op de terechtzitting als openbaar ministerie te beschouwen.⁶² Desondanks meende de minister van Koloniën dat de ambtstitel van fiscaal op zijn plaats was, omdat zijn functie minder passief was dan die van een griffier.⁶³ De Raad van State kon in de verrichting van de functie van openbaar ministerie ter terechtzitting echter 'allerm minst redenen vinden om hem de titel van fiscaal te geven.'⁶⁴ De minister merkte daarover ietwat gekscherend op dat bij het uitspreken van het woord fiscaal-griffier, de klemtoon niet op fiscaal, maar op *griffier* viel.⁶⁵

6 DE DUIDELIJKE VERKLARING

Het landgerecht-straftproces kende geen formele tenlastelegging. Nadat de landrechter de beklaagde naar zijn personalia had gevraagd, verklaarde hij hem duidelijk waarvoor hij terechtstond.⁶⁶ Door deze *duidelijke verklaring* kwam de beklaagde voor het eerst officieel te weten voor welk strafbaar feit hij terechtstond. De landrechter was daarbij niet gebonden aan eventueel genoemde strafbare feiten in een oproeping of de stukken (indien het onderzoek over meerdere feiten had gelopen, moest worden vermeld voor welke feiten toezending was geschied).⁶⁷ De inhoud van de duidelijke verklaring moest zodanig zijn

59 Art. 34 lid 3 Lgr. Verdere bevoegdheden bijv.: art. 8 lid 2 en 4, 26 lid 1 en 28 lid 1 Lgr.

60 Art. 53 Lgr.

61 Art. 116octies RO. Winckel 1920, p. 362, 387. Van Son 1942, p. 99, 101. Zie ook art. 54 e.v. RO.

62 Van Son 1942, p. 101.

63 *Instelling van landgerechten enz.* 1914, p. 15.

64 *Instelling van landgerechten enz.* 1914, p. 26.

65 *Instelling van landgerechten enz.* 1914, p. 31.

66 Art. 8 lid 1 Lgr.

67 Art. 3 lid 2 Lgr.

dat de beklagde zich tegen de beschuldiging kon verdedigen. Daarvoor werd het benoemen van een tijd, een plaats en een concreet strafbaar feit noodzakelijk geacht, zonder dat alle bestanddelen daarvan benoemd hoefden te worden. Het louter noemen van een kwalificatie was echter onvoldoende. Naar de heersende opvatting werden de grenzen van het onderzoek ter terechtzitting door de duidelijke verklaring afgebakend. Van Son verzette zich tegen dit laatste, omdat op basis van de wettekst en wetsgeschiedenis met de duidelijke verklaring werd beoogd de beklagde weliswaar officieel doch voorlopig het strafbare feit mede te delen waarvoor hij terecht stond.⁶⁸

7 DE BEWIJSREGELING

De minister van Koloniën had de bewijsregeling voor het landgerecht-straftproces overgenomen uit het ontwerp dat de Staatscommissie voor de herziening van het Nederlandse Wetboek van Strafvordering in 1913 had aangeboden, nog voordat het in de beide kamers van de Staten-Generaal was behandeld.⁶⁹ Op basis van deze, op de negatief-wettelijke bewijstheorie gebaseerde regels, kon de landrechter het bewijs dat de beklagde het feit had gepleegd aannemen indien hij daarvan uit het onderzoek ter terechtzitting door de inhoud van wettige bewijsmiddelen de overtuiging had bekomen.⁷⁰ Wettige bewijsmiddelen waren de eigen waarneming van de rechter, de verklaringen van de beklagde, de getuige en de deskundige en schriftelijke bescheiden.⁷¹ Het landgerechtreglement kende evenals het ontwerp geen bewijsminimumregels. Dat betekende dat de enkele verklaring van de beklagde of een getuige, of alleen de verklaringen van de beklagde of een getuige, voldoende wettig en overtuigend bewijs konden opleveren van het aan de beklagde duidelijk verklaarde feit.⁷² Hoewel ook in deze regeling het onderzoek ter terechtzitting de onmiddellijke basis vormde voor het bewijs, werden in het vooronderzoek onder ede afgelegde en in een proces-verbaal vervatte verklaringen van getuigen die inmiddels waren overleden of verhinderd waren ter terechtzitting te verschijnen, als schriftelijk bescheid voor het bewijs geaccepteerd.⁷³ De aanvaarding van het testimonium de auditu door het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië volgde overigens pas in 1939. Volgens Van Son kon zo een buitengerechtelijke bekentenis van de beklagde via een getuigenverklaring of via een

68 Winckel 1920, p. 371-372, 391-392. Van Son 1942, p. 42-43, 64-76.

69 *Instelling van landgerechten enz.* 1914, p. 8-12; Van Son 1942, p. 119-121. K. Lindenberg *Van ORT tot ORO. Een verzameling van de werken die hebben geleid tot het Oorspronkelijk Regeringsontwerp van een nieuw Wetboek van Strafvordering (1914)*, Groningen: Rijksuniversiteit Groningen 2002, p. 403.

70 Art. 46 Lgr. Van Son 1942, p. 118-120.

71 Art. 47 lid 1 Lgr.

72 Art. 47 lid 1 sub 2 jo. 49 Lgr. Art. 47 lid 1 sub 3 jo. 50 Lgr. Van Son 1942, p. 126-132.

73 Art. 47 lid 1 sub 5 jo. 52 sub 1 Lgr. Landgerecht Batavia 20 september 1933, *Indisch Tijdschrift van het Recht (ITR)*, dl. 138, p. 1018-1020. Van Son 1942, p. 122-123.

schriftelijk bescheid tot het bewijs dienen.⁷⁴ Een getuige legde een belofte af de waarheid te zullen spreken, hetgeen in de strafbaarstelling van meened met het afleggen van een eed gelijk werd gesteld.⁷⁵ In bijzondere gevallen kon de landrechter overgaan tot beëdiging van een getuige, waardoor deze er bijvoorbeeld aan herinnerd werd dat hij óók naar zijn godsdienstige opvatting geacht werd de waarheid te spreken.⁷⁶ De penghoeloe was belast met de beëdiging van islamitische getuigen. Het landgerechtreglement voorzag in een regeling indien de eed in een tempel of andere als heilig beschouwde plaats afgenomen diende te worden.⁷⁷ Wilde de landrechter voor het bewijs acht slaan op de inhoud van stukken, dan moesten de betreffende gedeelten van de stukken worden voorgelezen en de beklaagde daarover in de gelegenheid worden gesteld opmerkingen te maken. Datzelfde gold voor voorwerpen, die als stukken van overtuiging getoond moesten worden.⁷⁸

8 UITSPRAKEN

Na sluiting van het in beginsel openbare onderzoek ter terechtzitting deed de landrechter dadelijk uitspraak, tenzij hij dit uitstelde voor maximaal acht dagen. Was de beklaagde of diens vertegenwoordiger ter terechtzitting aanwezig, dan lichtte de landrechter de uitspraak, die in het openbaar geschiedde, mondeling kort toe.⁷⁹ De landrechter beraadslaagde naar aanleiding van hetgeen tijdens het onderzoek ter terechtzitting was gebleken over de vraag of het feit waarvoor de beklaagde terecht stond was bewezen, de kwalificatie ervan, of de schuld van de verdachte was bewezen en over de op te leggen straf.⁸⁰ Hoewel niet uitdrukkelijk vermeld, werd naar de heersende opvatting het onderzoek ter terechtzitting geacht te zijn afgebakend door de hiervoor besproken *duidelijke verklaring*. De vragen naar de bewijsbaarheid van het feit en de schuld waren niet altijd goed te scheiden. De beklaagde werd meestal ook schuldig geacht als hij het strafbare feit had gepleegd. De wetgever had er volgens Winckel beter aan gedaan als hij de vragen naar de bewijsbaarheid van feit en schuld had gecombineerd in één vraag, luidende of bewezen kon worden dat de beklaagde het strafbare feit had gepleegd.⁸¹ Achtte de landrechter het feit of de schuld van de beklaagde niet bewezen, dan sprak hij hem vrij.⁸² Achtte de landrechter het feit niet strafbaar, los van de vraag of het bewezen zou kunnen worden, dan kon de landrechter de zaak in elk stadium

74 Hoogerechtshof 23 mei 1939, *ITR*, dl. 150, p. 80-83. Van Son 1942, p. 133-136.

75 Art. 12 lid 3 Lgr. Art. 242 Sr.

76 Art. 13 Lgr. Van Son 1942, p. 88-93.

77 Art. 80 Lgr.

78 Art. 26 en 27 Lgr. Winckel 1920, p. 383-384.

79 Art. 35 en 45 Lgr. Zie ook art. 146 lid 3 en 4 Indische Staatsregeling (*SNI* 1925, 115 en 577) en art. 29 RO.

80 Art. 36 Lgr.

81 Winckel 1920, p. 219-220, 391.

82 Art. 36 jo. 37 Lgr.

van het geding voor verdere behandeling niet-vatbaar verklaren.⁸³ Van niet-vatbaarheid was sprake wanneer het feit niet als strafbaar feit gekwalificeerd kon worden of indien sprake was van een strafuitsluitingsgrond. Daarmee was de niet-vatbaarverklaring eigenlijk een ontslag van alle rechtsvervolging die zo niet genoemd kon worden omdat de landrechter deze verklaring in elk stadium van het geding kon doen.⁸⁴ Ook vóór het onderzoek ter terechtzitting kon de landrechter een zaak voor verdere behandeling niet-vatbaar verklaren.⁸⁵ De landrechter kon ook vóór de sluiting van het onderzoek ter terechtzitting, eventueel naar aanleiding van een door de beklaagde gevoerd verweer,⁸⁶ zijn onbevoegdheid uitspreken of de strafvordering niet-ontvankelijk verklaren.⁸⁷ Achttē de landrechter de beklaagde schuldig, dan legde hij hem een straf op en veroordeelde hij hem in de kosten van het geding.⁸⁸

9 GEEN HOGERE VOORZIENING

Tegen een vonnis van het landgerecht was (behoudens gratie en cassatie in belang der wet) geen hogere voorziening toegelaten.⁸⁹ Vóór de invoering van de landgerechten bezaten Europeanen en met hen gelijkgestelden een mogelijkheid van hoger beroep. Het verdwijnen van deze mogelijkheid zag de minister van Koloniën als een door Europeanen met het oog op de unificatie van het recht in het ‘algemeen belang te brengen offer’. Aan het openstellen van hoger beroep voor iedereen viel vanuit capaciteitsoverwegingen niet te denken. Tegen dit offer werd volgens de minister ‘ruimschoots opgewogen’ door het feit dat Europeanen met het landgerecht nu ook de ‘gewenschte snelheid van recht’ kregen.⁹⁰ De Raad van State noemde dat argument ‘niet bijzonder klemmend en uiterst speculatief’.⁹¹ Winckel achtte een hogere voorziening voor eenieder op zijn plaats wanneer de landrechter een hoge boete of vrijheidsstraf oplegde.⁹² Een hogere voorziening zou er nooit komen. Het voorschrift dat het Hooggerechtshof bevoegd was zich te allen tijde de rol van strafzaken te doen overleggen, maakte in theorie enige controle op de werkzaamheden van het landgerecht mogelijk.⁹³

---

83 Art. 8 lid 2 Lgr.

84 Van Son 1942, p. 45, 82, 109-110. Winckel 1920, p. 393.

85 Zie art. 3a lid 2 en 4b lid 3 Lgr.

86 Art. 9 lid 2 Lgr.

87 Art. 8 lid 2 en 3 Lgr.

88 Art. 38 en 40 Lgr.

89 Art. 116novies en 170 RO. Art. 3-6 Gratieregeling (SNI 1933, 2). Winckel 1920, p. 354-355.

90 *Instelling van landgerechten enz.* 1914, p. 7, 29-30.

91 *Instelling van landgerechten enz.* 1914, p. 23.

92 Winckel 1920, p. 354.

93 Art. 116septies lid 2 en 116undecies RO jo. art. 4 en 82 Lgr.

10 UITLEIDING

Met de invoering van het landgerecht sprak een alleensprekende (rechtskundige) landrechter op basis van gedetailleerde strafprocessuele regels óók ten aanzien van niet-Europeanen recht. Tegelijkertijd was de controle op de werkzaamheden van het landgerecht beperkt. Het landgerecht werd in de woorden van Fromberg vooral gecontroleerd door ‘publiciteit, een publiciteit die voornamelijk dan beteekenis krijgt, wanneer journalisten voor een groot publiek van lezers geregeld verslaggeven van hetgeen op de terechtzittingen voorvalt en behandeld wordt’.⁹⁴ Het rechtbankverslag vervulde zo bezien in het landgerecht-strafproces nog een belangrijker rol dan gebruikelijk. Voor de inhoud van de rechtbankverslagen leek intussen vooral de amusementswaarde van groot belang. Zoals een vrouw die juist was veroordeeld wegens lichte belediging en zaakbeschadiging aan de journalist vroeg: ‘Mag ik nu alsjeblieft ook in de krant meneer? Ik heb altijd zoo’n schik in die verhaaltjes en nu wil ik er ook wel eens in staan.’⁹⁵

Figuur 1 ‘De wegens zijn benoeming tot lid van den Raad van Justitie te Soerabaia afgetreden landrechter jhr. Feith te midden van zijn personeel.’ (De Indische Courant 23 november 1939)

94 P.H. Fromberg, ‘De Landrechter’, *Het recht in Nederlands Indië*, 1914, dl. 102, p. 20.

95 ‘Bij den landrechter. Romantiek’, *Soerabaiasch Handelsblad* 23 juli 1938.